

نقش کتابخانه‌های عمومی برای کودکان و نوجوانان

مهرناز خراسانچی

کارشناس ارشد علوم

کتابداری و اطلاع رسانی

رئیس کتابخانه عمومی

حسینیه ارشاد

انسان به‌طور معمول، از دو راه اساسی کسب دانش می‌کند:

۱. آموزش مستقیم و نظام مند (مدرسه، دانشگاه و ...)

۲. تجارب و مطالعات و دریافت‌های فردی

بدون شک، روش دوم بسیار عمیق تر و اثرگذارتر بوده و در انجام این مهم، نقش کتابخانه غیر قابل انکار است. کتابخانه «سرچشمه آب حیات» است [است] که همه تشنگان معرفت عطش خود را با آن فرو خواهند نشاند^(۱). کتابخانه عمومی، همان‌طور که از نام آن پیداست، کتابخانه‌ای است برای تمام اقشار، بدون در نظر گرفتن سن، تحصیلات، شغل، جنسیت، ملیت، مذهب و ... که می‌تواند با گذاشتن منابع مناسب در دسترس کاربر، فرهنگ مطالعه را در جامعه نهادینه کند.

«کتابخانه باب دانایی است و دانایی توانایی است، توانایی برای کسب پیروزی، سعادت و افتخار^(۲)». اگر

خدمات مورد نیاز مخاطب، از طرف کتابخانه برآورده شود و کتابخانه، به خصوص کتابخانه عمومی، بتواند امکانات خودآموزی را برای علاقه مندان به یادگیری فراهم آورد و فرصت تحقیق را در کوتاه‌ترین زمان برای محققان به‌وجود آورد، توانسته است به رسالت خود عمل کند. مراجعه کننده خواه ۵ ساله یا ۵۰ ساله، مراجعه کننده است و کتابخانه موظف به ارائه مجموعه منابع و خدماتی منطبق با خواست مراجعان است و بدین‌صورت، می‌تواند تأثیر مطلوب و لازم خود را بر آن‌ها، به‌ویژه کودک و نوجوان بگذارد. کتابخانه‌های عمومی مناسب برای کودکان و نوجوانان، می‌توانند رأساً و فقط برای این گروه سنی ارائه خدمات داشته باشند، مانند کتابخانه‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و یا به‌صورت بخشی در دل یک کتابخانه عمومی واقع شوند، مانند کتابخانه عمومی حسینیه ارشاد.

در مورد اول، افراد این گروه تا سن خاصی امکان استفاده از آن کتابخانه را خواهند داشت، ولی در مورد دوم، تا هر سنی که بخواهند و اشتیاق به خواندن، شنیدن و افزایش اطلاعات داشته باشند، می‌توانند از مجموعه بهره ببرند. پس وجود بخش کودکان و نوجوانان در دل یک کتابخانه عمومی، می‌تواند چشم انداز وسیع‌تری در ذهن مخاطب کودک ایجاد کند. حال:

۱ - تأثیر این امر چیست؟

۲ - کتابخانه عمومی چه وظایفی در مقابل مراجعه کننده کودک و نوجوان خود دارد؟

۳ - خدماتی که یک کتابخانه عمومی می‌تواند به مخاطبان کودک و نوجوان ارائه دهد، چیست؟

در مورد سؤال اول، باید گفت که حضور والدین در کنار کودکان در کتابخانه عمومی، به منظور استفاده از کتابخانه، قطعاً تأثیر به‌سزایی بر روحیه کودک و نوجوان خواهد داشت. کودک، والدین خود را در کتابخانه و در حال استفاده مستقیم از منابع مجموعه می‌بیند و این امر، علاقه به مطالعه و مراجعه به کتابخانه را در کودک نهادینه می‌کند و در ذهن او، مراجعه به کتابخانه و استفاده از

منابع، به‌عنوان امری بدیهی و لازم نقش می‌بندد. این همان آموزش غیر مستقیم تشویق و عادت دادن به مطالعه است. در مورد سؤال دوم، پاسخ قدری مفصل تر است. از مهم‌ترین رسالت‌های کتابخانه، ایجاد شوق به مطالعه در کودک و نوجوان است که برای ایجاد این حس، کتابخانه باید وظایف اساسی خود را بشناسد، در انجام آن بکوشد و چنانچه این وظایف را به نحو احسن اجرا کند، می‌تواند لزوم مطالعه و استفاده از کتاب را هم‌چون بهره‌گیری از قاشق و چنگال به هنگام صرف غذا، در ذهن و فکر کودک پرورش دهد. اهم این وظایف را می‌توان این‌گونه برشمرد:

۱. از علاقه کودکان در ارائه منابع و خدمات بهتر سود بجوید.
۲. کودکان را در انتخاب مطالب آزاد بگذارید.
۳. کتاب‌های مناسب را فقط برای خود کودک و نه برای جلب رضایت والدین، تهیه کند و در اختیارشان قرار دهد.
۴. در برخورد با کودک، از همان قواعدی پیروی کند که در برخورد با بزرگسالان پیروی می‌کند.
۵. کودک را هم‌چون شخصی مستقل ببیند و او را در استفاده از خدمات حرفه‌ای و مناسب، محق بداند.
۶. بکوشد جایگاه خوشایندی در ذهن کودک ایجاد کند. کتابخانه برای خوانندگان مبتدی و دانش‌آموزانی با استعدادهای متفاوت، باید جایگاهی ارضا کننده و بی طرف داشته باشد تا میل و رغبت حضور در آن‌ها برانگیزد. وقتی از کتابخانه صحبت می‌کنیم، مسلماً منظورمان ساختمان کتابخانه نیست، بلکه منظور کتابدارانی است که در این مجموعه فعالیت می‌کنند. کتابدار موفق کودک، کتابداری است که توانایی مدیریت همراه با نظم، ولی بدون تکلیف را داشته باشد. او باید خلق و خوی مناسب گروه سنی مخاطب خود را به خوبی بشناسد و با اعصابی پولادین، اخلاقی جذاب و صبوری زیاد به ارائه خدمات بپردازد. او علاوه بر این که باید عملگر باشد، می‌بایستی حتماً با مهربانی زیاد و با برخوردی صمیمی و توأم با مدارا، با کودکان و نوجوانان رفتار کند و در عین حال از هرگونه برخورد ترحم‌آمیز اجتناب ورزد و حتی لحن کلام خود را متناسب با گروه سنی مخاطبش تغییر دهد. برای موفقیت هر چه بیشتر، می‌بایستی با علائق کاربران خود آشنا باشد و موانعی را که ایجاد یأس می‌کنند، در خود و در مراجعه کننده اش از میان بردارد. البته در راستای تعالی کارش، فراهم آوری مجموعه‌ای مناسب برای کودک و نوجوان، مهم‌ترین اهرم کاری است. او در جمع آوری کتاب‌ها و سایر منابع از CD، نقشه و گره گرفته تا اسباب بازی‌ها، می‌بایستی تأمین نیاز عاطفی را از مؤلفه‌های اصلی خود بداند، به ارضای نیازهای عقلی کودکان و نوجوانان جدی بیندیشد و علاوه بر تنوع موضوعات و منابع، به تقویت حس، قدرت تخیل، تفکر، ابتکار و ایجاد حس مسئولیت در آن‌ها بپردازد تا بتواند با رعایت این مطالب، به خوبی ارائه خدمت کند. در پاسخ به سؤال سوم، باید اشاره کرد که خدمات عمومی کتابخانه‌های عمومی به کودکان و نوجوانان، بسیار گسترده است. یک کتابخانه عمومی می‌تواند علاوه بر امانت کتاب و در اختیار گذاشتن نشریات، قدم را فراتر بگذارد و به ارائه خدمات گوناگونی بپردازد. در این‌جا به چند نمونه از این خدمات اشاره می‌شود:

۱. تشکیل کلاس‌های مختلف آموزشی:

کتابخانه عمومی می‌تواند کلاس‌هایی در سطح این گروه سنی مانند آموزش کامپیوتر، آموزش زبان، نقاشی، طراحی، موسیقی و ... برگزار کند.

۲. فراهم آوری منابع دیداری - شنیداری مناسب برای کودکان و نوجوانان:

کتابخانه می‌تواند در این راستا، به جمع آوری و ارائه انواع فیلم‌ها از جمله انیمیشن، موسیقی‌های مناسب و حتی فیلم‌های آموزشی بپردازد و آن‌ها را به مراجعین خود امانت دهد.

۳. برگزاری جلسات قصه‌گویی و یا نمایش:

کتابخانه می‌تواند به صورت هفتگی برای کودکان برنامه قصه‌گویی داشته باشد. هر کتابخانه می‌تواند با مهدکودک‌هایی که از نظر جغرافیایی در محدوده اش قرار گرفته اند، ارتباط بگیرد و با برنامه ریزی مستمر، جلسات قصه‌گویی و یا نمایش برپا کند.

۴. تفریحات ورزشی و بازی‌های فکری که در سکوت و آرامش قابل انجام باشد:

از جمله این بازی‌ها شطرنج است. کتابخانه می‌تواند روزهای خاصی از هفته را به بازی و یا تمرین شطرنج زیر نظر یک مربی اختصاص دهد.

۵. پاسخگویی به سؤالات تحقیقی دانش آموزان:

کتابخانه عمومی می‌تواند با فراهم آوردن منابع مرجع مناسب گروه‌های سنی کودک و نوجوان، این افراد را در یافتن پاسخ سؤالات مختلف، به خصوص در حوزه انجام تحقیق در مدرسه، کمک و همراهی کند.

۶. برپایی کلاس‌های آموزش کتابداری و استفاده از کتابخانه:

کتابخانه می‌تواند به‌صورت جلسات ماهانه، کلاس‌هایی برای کودکان و نوجوانان برپا کند و در آن‌ها به آموزش چگونگی استفاده از کتابخانه (برگه دان، کامپیوتر و ...) بپردازد و حتی به منظور کمک به تجهیز و سازمان‌دهی کتابخانه‌های مدارس و ایجاد نظم در

اهم این وظایف را می‌توان این‌گونه برشمرد:

۱. از علاقه کودکان در ارائه منابع و خدمات بهتر سود بجوید.
۲. کودکان را در انتخاب مطالب آزاد بگذارید.
۳. کتاب‌های مناسب را فقط برای خود کودک و نه برای جلب رضایت والدین، تهیه کند و در اختیارشان قرار دهد.
۴. در برخورد با کودک، از همان قواعدی پیروی کند که در برخورد با بزرگسالان پیروی می‌کند.

۵. کودک را هم‌چون شخصی مستقل ببیند

و او را در استفاده از خدمات حرفه‌ای و مناسب، محق بداند.

۶. بکوشد جایگاه خوشایندی در

ذهن کودک ایجاد کند. کتابخانه برای

خوانندگان مبتدی و دانش‌آموزانی با

استعدادهای متفاوت، باید جایگاهی ارضا

کننده و بی طرف داشته باشد تا میل و

رغبت حضور در آن‌جا را در آن‌ها برانگیزد.

آن‌ها، چگونگی سیستم پذیرش عضویت و امانت و ... را به نوجوانان علاقه مند (در سطح مناسب) آموزش دهد، تا آن‌ها با استفاده از مهارت کسب کرده، کتابخانه های مدارس خود را سامان دهند.

۷. برپایی جلسات نقد و تفسیر کتاب‌های داستانی و غیر داستانی:

بدین معنی که کتابخانه در روزهای از پیش تعیین شده، از یکی از نویسندگان، مترجمان، تصویرگران و ... که در ارتباط با ادبیات کودک و نوجوان هستند و نیز اعضای کودک و نوجوان خود دعوت کند تا در هر یک از این جلسات، پس از معرفی، نقد و بررسی برخی از آثار با حضور پدیدآورندگان آن، به سوالات پیش آمده پاسخ داده شود.

۸. برپایی نمایشگاه‌های مختلف:

کتابخانه عمومی می‌تواند هم از آثار تولید شده در کلاس‌های مختلف برپا شده در کتابخانه (مانند کلاس‌های نقاشی، طراحی، سفالگری و ...) نمایشگاهی ترتیب دهد تا همه افراد بتوانند از آن‌ها دیدن کنند و هم با توجه به مناسبت‌های خاص، مانند اعیاد مختلف و ... برنامه‌ها و نمایشگاه‌های ویژه ای متناسب با آن روز خاص، برای شناساندن فرهنگ عامه برگزار کند.

۹. برپایی بازی‌های سنتی:

کتابخانه عمومی، چنان‌چه فضای مناسب در اختیار داشته باشد، می‌تواند مانند برنامه قصه گویی که ذکر آن رفت، به‌طور منظم و هفتگی، و بازی‌های سنتی را برای کودکان احیاء کند و با این کار، علاوه بر سرگرم‌سازی کودکان، به نوعی فرهنگ عامه ایرانی را یادآور شود.

۱۰. ارائه خدمات به کودکان با نیازهای ویژه:

کتابخانه عمومی از توانایی ارائه خدمات به کودکانی که به نوعی دارای معلولیت‌های مختلف هستند، برخوردار است. همان‌طور که ذکر آن رفت، کتابخانه عمومی می‌بایستی به عموم جامعه سرویس دهد و این موضوع شامل حال کودکان نیز می‌شود. کودکان نابینا، ناشنوا، کم توان جسمی، کم توان ذهنی، کودکان با بیماری‌های خاص، کودکانی که دچار بلایای طبیعی از جمله سیل، زلزله و ... شده‌اند، کودکان و نوجوانانی که از نظر اجتماعی دچار مشکلاتی مانند طلاق والدین، اعتیاد والدین و یا حتی بزهکاری هستند، می‌توانند تحت پوشش خدمات یک کتابخانه عمومی قرار بگیرند. کتابخانه عمومی با فراهم آوری منابع و کتاب‌هایی با موضوعات مناسب برای هر یک از گروه‌های مذکور، می‌تواند نقش به‌سزایی در ایجاد آرامش روانی آن‌ها داشته و هدایت‌کننده نوجوانان ناشر

و با تأمین مشغولیت‌های مناسب و قابل تحسین، نقش به‌سزایی در پرورش روانی آن‌ها ایفا کند و در واقع از کتاب درمانی، بهترین بهره را ببرد.

کتابخانه عمومی در صورت امکان حتی می‌تواند بیمارستان‌های منطقه خود را شناسایی کند و کتابداران خود را به دیدن کودکان و نوجوانان بستری بفرستد و کتابداران نیز با به همراه داشتن کتابخانه کوچک سیار، کتاب‌های مناسب را به دست بیماران برسانند.

۱۱. برپایی کلاس‌های روان‌شناسی:

وجود روان‌شناسان مجرب در کتابخانه‌های عمومی، این فرصت را برای خانواده‌ها ایجاد خواهد کرد تا در زمانی که کودکان‌شان در حال مطالعه و استفاده از فضای کتابخانه هستند، با خیالی آسوده به طرح مشکلات با آن‌ها بپردازند.

در کتابخانه عمومی، عضویت کودکان و نوجوانان در بخش مربوطه، مستقل از والدین انجام می‌شود. این موضوع در ایجاد حس استقلال شخصیت و داشتن هویت فردی برای آن‌ها مؤثر خواهد بود. اعضای این بخش می‌توانند با در اختیار داشتن کارت عضویت مخصوص بخش کودکان، از مزایای کتابخانه بهره مند شوند. برای مثال در کتابخانه عمومی حسینیه ارشاد، کارت عضویت این بخش به رنگ صورتی است و اعضای این بخش در کتابخانه و خارج از کتابخانه، می‌توانند تعداد کتاب بیشتری نسبت به بزرگسالان به امانت ببرند و این در حالی است که حق عضویت آن‌ها از بزرگسالان کم‌تر است. یکی از امور مهم دیگر در

بخش کودکان و نوجوانان کتابخانه عمومی، این است که کودک یا نوجوان می‌تواند کار با برگه دان را به همان صورت و در همان مکانی یاد بگیرد که در بزرگسالی نیاز دارد و این آموزش، به وی کمک می‌کند تا به این محیط انس گیرد و ارتباط خود را در طول سالیان متمادی تا بزرگسالی حفظ کند.

یک کتابخانه عمومی می‌تواند با ایجاد ارتباط نزدیک و تنگاتنگ با آموزش و پرورش منطقه و نیز مدارس مربوطه، شرایطی فراهم آورد تا عضویت دانش آموزان در آن کتابخانه عمومی میسر شود و کتابخانه نیز در پاسخگویی به سؤالات تحقیقی دانش آموزان و معرفی منابع گوناگون آن‌ها را یاری دهد. به عنوان مثال و در همین راستا، کتابخانه عمومی حسینیه ارشاد در سال گذشته، با مراجعه به آموزش و پرورش منطقه ۳ اعلام آمادگی کرد که برای سامان‌دهی به کتابخانه مدارس مربوطه، دانش آموزان مقطع راهنمایی را به‌صورت رایگان آموزش کتابداری بدهد. بازتاب این موضوع و نیز دعوت آموزش و پرورش از کتابداران منطقه مربوطه برای حضور در جلسات و همایش‌های کتابخانه سبب گردید که تعداد زیادی از دانش آموزان مدارس در مقاطع گوناگون برای عضویت به این کتابخانه مراجعه کند. البته، بعضی از دانش‌آموزان گفته‌اند که این عضویت، به صورت اجباری و از طرف مدرسه بوده است. و سرانجام اگر خواستار چشم‌انداز بهتری از آینده نسبت به زمان حال هستیم و بخواهیم فرزندان اهل تفکر و اندیشه برای ایرانی آباد و مستقل پرورش دهیم، باید به این باور برسیم که یکی از مهم‌ترین راه‌ها، عادت کردن به مطالعه آزاد است و کتابخانه در رسیدن به این مهم، نقش کلیدی و بسیار مؤثری داشته و دارد. پس بر آن باشیم که فرزندان‌مان را به حضور در کتابخانه و استفاده از منابع متنوع مطالعاتی تشویق کنیم و کتابخانه را تنها محلی برای نگهداری این منابع ندانیم، بلکه مطمئن باشیم که کتابخانه محلی برای دسترس‌پذیری و اشاعه اطلاعات موجود در منابع است.

وجود روان‌شناسان

مجرب در

کتابخانه‌های

عمومی، این

فرصت را

برای خانواده‌ها

ایجاد خواهد کرد

تا در زمانی که

کودکان‌شان

در حال مطالعه و

استفاده از فضای

کتابخانه هستند،

با خیالی آسوده به

طرح مشکلات

با آن‌ها بپردازند.

پی‌نوشت:

۱. تاریخ اصول کتابداری، ص ۸۶

۲. همان، ص ۹۰

منابع و مأخذ

۱. تامپسون، جیمز. تاریخ اصول کتابداری، تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۱۳۴۶
۲. دومیری بل، ماریل: نقش تعامل کتابخانه و کودک در رشد آن‌دو، ترجمه منصوره شجاعی، در گزیده مقالات ایفلا ۹۵ (ترکیه: ۲۰-۲۶-۱۹۹۵). تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۵، ص ۱۷۱-۱۸۵
۳. عماد خراسانی، نسرین دخت: خدمات عمومی کتابخانه و روش‌های آن، تهران: نشر کتابدار ۱۳۷۹
۴. دیانی، محمد حسین: مواد و خدمات کتابخانه برای نوسودان، کودکان و نوجوانان. مشهد: کتابخانه رایانه ۱۳۸۰
۵. یغمایی، جواد - خندان، محمد. کودک و مطالعه. تهران: نشر کتابدار ۱۳۸۳
۶. کودکانی که از کتابخوانی بیزارند، همشهری، ۱۲ اسفند ۱۳۸۴

7. IFLANET. "Libraries for children and young adults section". 2006-2007 [on-line]. Available :

<http://www.ifla.org/VII/s10/annual/sp10.htm>.